

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ДЗЕВЕЛЮК Марина Володимирівна

УДК 340.11:321.01.001.76

**ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ В РОЗВИТКУ ФУНКЦІЙ
СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2017

Дисертацією є рукопис.

Дисертація виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
ДУДЧЕНКО Валентина Віталіївна,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної
юриспруденції

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
СТЕЦЕНКО Семен Григорович,
Запорізький національний університет,
професор кафедри адміністративного
та господарського права;

кандидат юридичних наук, доцент
МАНЬКО Денис Григорович,
Міжнародний гуманітарний університет,
доцент кафедри теорії та історії держави і права

Захист відбудеться «___» _____ 2017 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 у Національному університеті «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий «___» _____ 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Фундаментальні трансформації, які супроводжують розвиток сучасної держави, уже не перший рік перебувають у центрі уваги загальнотеоретичної юриспруденції, філософії права і навіть галузевих юридичних наук. Масштаб цих трансформацій, а так само їх вплив на всі без винятку аспекти державного буття є такими, що його майже неможливо охопити однією теоретичною концепцією чи політико-правовою доктриною. Разом із методологічною кризою державознавства це створює серйозні перепони на шляху осмислення місця Української держави у новій глобальній структурі, де державам хоча й є місце, однак навряд його можна назвати центральним.

На цьому тлі загострюються проблеми, пов'язані з традиційними вимірами державності – інституційним і функціональним. Якщо трансформації в інституційному вимірі держави здебільшого очевидні, то зміни у її функціональній структурі, навпаки, латентні. Характерно, що вітчизняна юридична наука і нині орієнтується на теоретичні схеми осмислення державних функцій, що відповідають реаліям минулого століття, майже не торкаючись проблем меж функціонування держави, її мінімальних і додаткових функцій, впливу на реалізацію функцій інститутів глобального управління, тенденцій делегування функцій, становлення сервісної держави тощо. Якраз тому необхідні нові теоретичні узагальнення, які дозволили б підкреслити не лише традиційні складові функціонування держави, але й осмислити і систематизувати низку новацій, які характеризують функції сучасної держави.

Вітчизняна юридична наука загалом і державознавство зокрема сьогодні більшою мірою зорієнтоване на теоретичне осмислення окремих функцій, а не тенденцій їх трансформації як певної системи. У цьому контексті варті уваги роботи В. Г. Андрусика, В. В. Анцупова, М. Р. Аракеляна, Д. І. Басса, М. С. Булкага, В. Г. Бульби, П. М. Бурлакова, О. Г. Варич, В. В. Волинця, О. О. Джураєвої, Д. В. Євенка, В. П. Єлагіна, Т. С. Коршун, Ю. О. Лезези, О. М. Лошихіна, В. К. Матвеєнка, Л. Р. Наливайка, С. М. Олейнікова, Д. Г. Севрюкова, Х. І. Чопко та багатьох ін. Однак цілісного теоретичного дослідження поєднання традицій і новацій у функціонуванні держави, з урахуванням сучасних тенденцій її розвитку, не проводилося.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер – 0110U000671) та плану науково-дослідної роботи кафедри теорії

держави і права «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України».

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у формуванні цілісної теоретичної концепції поєднання традицій та новацій у функціях сучасної держави з урахуванням ключових тенденцій її розвитку.

Досягнення цієї мети потребує розв'язання таких задач:

визначення змісту та теоретичного статусу функціонування держави як структурної складової предмета сучасного державознавства;

розкриття сучасних підходів до розуміння функцій держави та їх критичне осмислення;

виявлення підстав для класифікації функцій сучасної держави та вироблення їх номенклатури;

визначення меж функціонування держави на основі осмислення концепцій мінімальної та максимальної держави;

формування переліку та розкриття змісту мінімальних функцій держави;

характеристика додаткових функцій держави;

осмислення впливу глобального управління на структуру та реалізацію функцій сучасної держави та її функціонального суверенітету;

визначення особливостей і видів делегування функцій сучасною державою;

вироблення теоретичної концепції сервісної держави як її сучасної функціональної моделі.

Об'єктом дослідження є функціонування держави як сукупність усіх проявів її активності у суспільстві та за його межами.

Предмет дослідження – традиції та новації у розвитку функцій сучасної держави.

Методи дослідження. Методологічну базу дослідження утворюють загальнонаукові та окремо-наукові методи пізнання, а також концепції і концепти сучасного державознавства. Серед загальнонаукових методів, використаних в дисертації, слід виділити: метод класифікації, за допомогою якого систематизовано та поділено на категорії функцій сучасної держави за критерієм їх зв'язку з призначенням держави (п.п. 1.3, 2.2, 2.3); метод теоретичного моделювання, який дав змогу сформулювати та виявити основні риси сервісної держави як функціональної моделі сучасної держави (п. 3.3); метод доктринального аналізу, що уможливив критичне осмислення існуючих підходів до розуміння функцій сучасної держави та місця концепту функціонування держави у структурі державознавства (п.п. 1.1, 1.2). До окремо-наукових методів, використаних у дослідженні, належать: догматичний метод, за допомогою якого здійснено аналіз понятійної структури теорії функцій сучасної держави, а також виявлено тенденції нормативної трансформації державних

функцій (п.п. 2.2, 2.3, 3.2); функціональний метод як варіація системного методу, що уможливив розгляд функціонування держави безвідносно до її інституційної структури (п.п. 1.1, 2.1).

Методологічне значення також мали концепти сучасного державознавства: сучасна держава, мінімальна держава, максимальна держава, сервісна держава тощо.

У роботі також використовувалися загальні прийоми наукового пізнання: аналіз і синтез, дедукція та індукція, абстрагування, екстраполяція тощо.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та закордонних фахівців у сфері державознавства (С. В. Бабаєв, М. Й. Байтін, А. Б. Венгерів, Д. А. Керімов, А. Ф. Крижановський, Л. С. Мамут, Л. О. Морозова, Н. М. Оніщенко, Ю. М. Оборотов, П. М. Рабінович, С. Г. Стеценко, Ю. О. Тихомиров, В. Є. Чиркін та ін.); представників сучасної політичної філософії (Д. Аджемоглу, З. Бауман, Дж. Белл, Ю. Габермас, Ф. А. Гайєк, М. Крозьє, К. Поппер, Дж. Робінсон, Дж. Ролз, Ф. Фукуяма та ін.); фахівців у сфері меж державної діяльності та функціонального суверенітету (В. Е. Блок, О. Борр, А. де Хоуг, Р. Голкомб, Р. Кеохайн, Р. Лоусон, Дж. Б. Мюллер, В. М. Уест, Дж. Уотні та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що представлена дисертація є першим у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції комплексним осмисленням традицій та новацій у розвитку функцій сучасної держави. Наукова новизна дисертації має вираження у такому:

уперше:

запропоновано розглядати функції держави як особливі канали комунікації між державою і суспільством, що виникають унаслідок раціоналізації їх нормативних та інституційних засад, що веде до їх становлення як дискурсів – стабільних і тривалих форм взаємодії між людьми, покликаних вирішувати завдання загальносуспільного значення;

виділено та охарактеризовано дві основні форми делегування державних функцій: публічне делегування – здійснюване державою в рамках свого власного апарату або в межах розширеної інституційної структури публічної влади (включно з місцевим самоврядуванням); приватне делегування – виведення функцій держави за рамки державного апарату з повною або частковою передачею їх приватним структурам, навіть іноземним, або ж приватним фізичним особам;

сформульовано поняття та визначено фундаментальні властивості сервісної держави як функціональної моделі сучасної держави: сервісна держава – це функціональна модель сучасної держави, зорієнтована на максимальну деконцентрацію і децентралізацію функцій, реалізація яких здійснюється, зазвичай, на конкурентних засадах у ситуативному режимі;

удосконалено

розуміння сучасної держави як концепту державознавства, зокрема, в аспекті осмислення її функціональних меж;

теоретичні концепції впливу глобального управління на здійснення функцій держави, зокрема, розуміння принципу субсидіарності як властивого не лише інтегративним правопорядкам;

положення загальнотеоретичної юриспруденції, що стосуються тенденцій децентралізації та деконцентрації держави та її функцій у частині передачі функцій приватним структурам та інститутам громадянського суспільства;

концепт мінімальної держави та концепт скромної держави з точки зору розуміння змісту та переліку мінімальних функцій, які має виконувати держава, щоб не поставити під загрозу власне існування;

набули подальшого розвитку

ідеї загальнотеоретичної юриспруденції та філософії права щодо трансформації сучасної держави за доби домінування горизонтальних комунікацій;

ідея номенклатури функцій сучасної держави як результату ревізії державної активності з метою редукції її функцій лише до мінімально необхідних;

теорія функціонального суверенітету, в межах якої державний суверенітет розглядається як відносна конструкція, рівень якої залежить від ефективності виконання державою своїх функцій.

Практичне значення одержаних результатів. Результати та висновки дослідження можуть використовуватися у:

науково-дослідній діяльності – для подальших розробок у сфері теорії сучасної держави та номенклатури її функцій, зокрема, інституціоналізації сервісної моделі державності;

правотворчій та правозастосовній сферах – для удосконалення нормотворчих, правозастосовних, право інтерпретаційних процедур з урахуванням особливостей функціональної структури сучасної держави;

організаційно-управлінській сфері – для орієнтації державного управління на застосування стратегій і методик аутсорсингу та інших форм приватного делегування державних функцій;

навчальному процесі – для удосконалення навчальних курсів «Теорія держави і права», «Проблеми теорії держави і права», «Методологія юридичної науки», «Сучасна держава» та ін.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія», а також на всеукраїнських та міжнародних конференціях, серед яких: Міжнародна конференція «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого

розвитку України» (Одеса, 15–16 травня 2015 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Перспективні напрямки розвитку сучасної юридичної науки» (Кривий Ріг, 29–30 січня 2016 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (Одеса, 20 травня 2016 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика сучасної юриспруденції» (Київ, 9–10 грудня 2016 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Традиції та новачі юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» до 20-річчя НУ ОЮА та 170-річчя Одеської школи права (Одеса, 19 травня 2017 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні» (Харків, 16–17 червня 2017 р.).

Публікація результатів дослідження. Результати дослідження відображені у 6 наукових статтях, 4 з яких опубліковано в наукових виданнях, включених до переліку фахових з юридичних наук, одна публікація, що додатково висвітлює зміст дисертації та одна – у зарубіжному науковому виданні. Додатково положення дослідження відображені у 6 опублікованих тезах виступів на всеукраїнських та міжнародних конференціях.

Структура дисертації. Структура дослідження зумовлена її предметом, задачами та методологією. Дисертація складається з трьох розділів, які включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 209 сторінок, з яких 25 сторінки займає список використаних джерел, що нараховує 290 джерел, додатки на 3 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність і ступінь дослідження теми, зазначається зв'язок роботи з науковими програмами, темами, визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано його методологічну основу, розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, містяться відомості про апробацію та публікацію результатів дослідження, його структуру й обсяг.

Перший розділ «Функціонування держави як предмет загальнотеоретичного дослідження» присвячено методологічним і загальнотеоретичним проблемам розуміння функціонування держави та концептуалізації функцій держави у сучасному державознавстві.

Підрозділ 1.1 «Функціонування держави як теоретична конструкція» висвітлює особливості теоретичної конструкції

функціонування держави у структурі сучасного державознавства й окреслює особливості методології дослідження.

Одна з особливостей сучасного державознавства – його неоднозначний дисциплінарний статус, що виражається у триваючій донині дискусії щодо того, чи є воно частиною юриспруденції. Незважаючи на методологічні відмінності між правознавством та державознавством, осмислення держави неможливе без поняття права, а тому державознавство неодмінно передбачає наявність юридичного ядра у своїй структурі. Розвиток державознавства супроводжується поступовим розмежуванням інституційної та функціональної методології. Унаслідок цього функціонування держави набуває статусу самостійної складової предмета державознавства.

Концепт функціонування держави є водночас і важливим аспектом буття держави, значущим проявом її сутності, і парасольковою теоретичною конструкцією, яка своїм змістом охоплює як функції держави, так і ті напрями й форми діяльності держави, які здійснюються за межами функцій. Це дає змогу більш послідовно відмежовувати функції держави від інших проявів активності держави. Водночас інституціоналізація функціонування держави як концепту дасть змогу систематизувати й привести до спільного знаменника методологію дослідження різних функцій держави.

У *підрозділі 1.2 «Поняття функцій держави у сучасному державознавстві»* розглянуто сучасні теоретичні інтерпретації поняття функції держави й пропонується комунікативний підхід до розкриття його змісту.

Показано, що більшість сучасних інтерпретацій поняття функції держави обертаються довкола концепту діяльності. Це веде до розмивання меж функцій держави, коли цим поняттям охоплюються напрями діяльності, які є абсолютно нерівнозначними за своєю вагомістю й значущістю для суспільства (наприклад, оборонна функція і функція соціального захисту людей з додатковими потребами). Тому далеко не кожна діяльність держави може визначатися як її функція. Інша важлива теоретична проблема полягає в тому, що функції держави часто виводять з її цілей. Однак сама собою наявність у держави якихось власних цілей не є безсумнівним твердженням. Відповідно до інструментального розуміння держави, у неї не може бути своїх цілей, що були б відмінними від цілей, які ставить перед політичною системою і державою як її елементом суспільства.

Фундаментом більшості теоретичних проблем і неузгодженостей в теорії функцій держави є припущення, що держава діє як щось окреме від суспільства. Однак навіть якщо сприймати її як інституційно й нормативно відокремлену від соціуму, вона не є самостійною з точки

зору субстрату, оскільки державу складають люди – члени суспільства. Саме тому у сучасному світі функції виражаються не стільки в діяльності, скільки в комунікації, тобто виробленні ефективних раціональних механізмів розв'язання загальносоціальних проблем. Запропоновано таку дефініцію функцій держави: це особливі канали комунікації між державою і суспільством, що виникають унаслідок раціоналізації їх нормативних та інституційних засад, що веде до їх становлення як дискурсів – стабільних і тривалих форм взаємодії між людьми, покликаних вирішувати завдання загальносуспільного значення.

У *підрозділі 1.3 «Проблематика класифікації та номенклатури функцій сучасної держави»* розкрито основні теоретичні аспекти осмислення функцій держави з точки зору їх групування та типології.

Охарактеризовано основні підходи до класифікації функцій держави, що домінують у сучасній юриспруденції і зумовлюють їх поділ на основні й неосновні (додаткові); постійні й тимчасові; внутрішні й зовнішні; законодавчі, управлінські й судові; а також за іншими критеріями, такими як сфера діяльності (в економічній, соціальній, оборонній тощо сферах) та сфера реалізації (локальні, регіональні й глобальні). Акцентовано на доцільності виокремлення явних і латентних функцій, що набуває особливого значення в умовах, коли держави все частіше орієнтуються на політику відходу від транспарентності у своїй активності.

На противагу класифікації функцій, номенклатура функцій держави є іншим методом їх групування й систематизації, що виражається у створенні нормативного переліку функцій держави з метою «відсіювання» тих проявів державної активності, які не є необхідними, або які можуть більш ефективно здійснюватися недержавними структурами. Номенклатурним характером наділені такі функції держави: забезпечення національної безпеки; підтримання і забезпечення суспільного порядку; підтримання і забезпечення суспільного розвитку; підтримання і забезпечення національної конкурентоздатності; забезпечення уникнення і протидії кризам і дисфункціям у функціонуванні соціального організму; підтримка реальності державного суверенітету, відтворення його властивостей.

Другий розділ *«Традиційний вимір функцій держави»* складається з трьох підрозділів і розкриває усталені аспекти функціонування держави, які сьогодні зазнають теоретичних трансформацій.

У *підрозділі 2.1 «Межі функціонування держави як теоретико-правова проблема»* проаналізовано проблему побудови раціональної моделі функціонування держави, яка передбачає неможливість держави здійснювати необмежену кількість функцій. Ця проблема зумовлена поширеним прагненням представити будь-яку активність держави через категорію функції. Таке штучне розширення меж функціонування держави

веде до вкрай небезпечної ситуації, яку можна охарактеризувати як інфляцію державності.

Традиційно в політичній філософії і державознавстві проблематика меж функціонування держави розв'язується шляхом протиставлення двох підходів: мінімальної держави і максимальної держави. Під максимальною державою розуміється така функціональна модель держави, в якій їй приписується найширший з можливих спектр функцій; в максимальній державі відбувається майже абсолютне делегування функцій суспільства державному апарату. Натомість під мінімальною державою розуміється така функціональна модель держави, в якій обсяг функцій зведено до мінімуму, а будь-яке надмірне втручання держави у соціальні комунікації розглядається як небажане і навіть шкідливе. У сучасній політичній філософії набуває усе більшого значення пошук «золотої середини» між цими двома підходами, що пов'язано з формуванням концепту «скромної держави». Скромна держава не є мінімальною, оскільки в ній реалізується людиноцентрована парадигма, яка передбачає здійснення державою соціальної функції, однак вона не є й максимальною, оскільки утримується від непотрібного й надмірного втручання у суспільні комунікації.

Підрозділ 2.2 «Мінімальні функції держави: поняття та зміст» присвячено теоретичним проблемам осмислення мінімальних функцій держави, реалізація яких визначає існування держави. Ідея щодо мінімальних функцій держави базується на тому, що статусом функцій держави мають характеризуватися лише ті канали комунікації між державою і суспільством, без яких виживання держави в принципі не є можливим, а також ті канали, які не можуть бути ефективно перенесені в площину приватної ініціативи. Інакше кажучи, такі функції є мінімально необхідними каналами комунікації, відсутність яких веде або до руйнації комунікації взагалі, або до критичного зниження рівня ефективності держави. Не всі функції, здійснювані державою, є мінімальними. Сучасні держави усе частіше виходять за рамки мінімально необхідної діяльності. Здебільшого до мінімальних функцій зараховують оборонну функцію, правоохоронну функцію, економічну функцію та функцію підтримання зовнішніх зносин. Усі вони так чи інакше пов'язані з трьома основними критеріями мінімальності функцій: по-перше, їх здійснення є необхідним для виживання сучасної держави; по-друге, вони виражають тенденцію до глобалізації державних функцій (тобто стирання відмінності між внутрішніми й зовнішніми функціями); по-третє, їх реалізація не може бути повністю перенесена у площину приватної ініціативи. У підрозділі надається нормативна й змістовна характеристика зазначених функцій.

У **підрозділі 2.3 «Додаткові функції держави та їх номенклатура»** розглянуто специфіку тих функцій сучасної держави,

які не є мінімальними, однак не виходять за рамки раціональних меж функціонування держави.

Якщо мінімальні функції є онтологічно зумовленими, тобто їх здійснення так чи інакше визначає саме буття держави, і без них держава втрачає сенс свого існування, то додаткові функції є результатом розширення меж соціальних очікувань від держави. Більшість додаткових функцій держави, що передовсім пов'язані з соціальною сферою, з'явилися внаслідок осмислення позитивних зобов'язань держави у другій половині ХХ ст. Розвиток інформаційних технологій зумовив переосмислення ролі держави в інформаційному просторі. У кінцевому підсумку інституційного характеру набули соціальна функція, інформаційна функція, екологічна функція, міграційна функція тощо. Перелік додаткових функцій держави не є вичерпним і не може обмежуватися певним зафіксованим мінімумом. Фактично, кожна держава здійснює власний набір додаткових функцій, що визначається особливостями державної політики, структури економіки, соціального розвитку тощо.

У **третьому розділі «Трансформації функцій сучасної держави»**, який складається з трьох підрозділів, розглядаються три ключові тенденції трансформації функцій сучасної держави: становлення структур глобального управління, делегування функцій держави й інституціоналізація функціональної моделі сервісної держави.

Підрозділ 3.1 «Функції держави, державний суверенітет і глобальне управління» присвячено характеристиці та особливостям впливу структур глобального управління на функції сучасної держави.

Підкреслено, що становлення глобального управління пов'язано не так зі створенням наднаціональних управлінських структур, як з глобалізацією функцій сучасних держав. Майже жодну функцію сучасна держава не може реалізовувати самостійно, без залучення зовнішнього елемента. Розвиток глобального управління суттєво трансформує функціональні параметри сучасної держави. По-перше, відбувається перенесення частини функцій держави на наднаціональний рівень, у зв'язку із чим особливої ваги набуває принцип субсидіарності, що впливає на характер взаємодії національного, інтеграційного та міжнародного правопорядків. По-друге, трансформуються уявлення про державний суверенітет, а точніше, відбувається певний ренесанс ідей функціонального суверенітету, відповідно до яких суверенітет є не апіорною характеристикою держави, а наслідком і водночас передумовою її спроможності виконувати покладені функції. По-третє, з'являються нові методи та інструменти реалізації функцій держави. Перша тенденція є найбільш дослідженою в рамках теорії держави, оскільки вона тісно пов'язана з функціонуванням Європейського Союзу та деяких міжнародних організацій, таких як ООН, Рада Європи, НАТО та ін. Друга тенденція набула особливого значення

у розрізі доктрини R2P (*responsibility to protect*), одним із найсуттєвіших наслідків якої є те, що у випадках, коли держава не в змозі попередити або припинити масові порушення прав людини, то її функції мають автоматично передаватися міжнародній спільноті, представленій передовсім ООН. Отже, суверенітет залежить від того, наскільки ефективно держава реалізує свої функції. Нарешті, третя тенденція пов'язана зі становленням інструментів електронного уряду й електронної демократії, існування яких ще раз підтверджує, що функції держави є найперше каналами комунікації держави і суспільства.

У підрозділі 3.2 «*Делегування функцій держави: форми та особливості реалізації*» проаналізовано феномен децентралізації і деконцентрації функціонального механізму сучасної держави. Продемонстровано, що основною причиною, унаслідок якої делегування функцій держави стало поширеною практикою, є усе більше перенесення акцентів з вертикальних комунікацій на горизонтальні. Це, своєю чергою, зумовлює ситуацію, коли громадянське суспільство здатне продукувати більш ефективні й економічні механізми реалізації функцій держави, ніж сама держава. У зв'язку з цим запропоновано розмежовувати дві основні форми делегування функцій: публічне делегування й приватне делегування. Публічне делегування здійснюється державою в рамках свого власного апарату або в межах розширеної інституційної структури публічної влади (включно з місцевим самоврядуванням), а приватне делегування є виведенням функцій держави за рамки державного апарату з повною або частковою передачею їх приватним структурам, навіть іноземним, або ж приватним фізичним особам. Приватне делегування усе більше розвивається в рамках аутсорсингу й аутстафінгу, тобто залучення не лише національних, а й іноземних фахівців і приватних структур до реалізації функцій держави. В Україні проявами приватного делегування є становлення інституту приватних виконавців, а також деякі форми державно-приватного партнерства у пенітенціарній системі. Утім, досвід багатьох сучасних держав (США, Німеччина, Нідерланди) показує, що приватні структури можуть реалізовувати державні функції набагато ефективніше майже в усіх сферах суспільного життя.

У підрозділі 3.3 «*Сервісна держава як функціональна модель сучасної держави*» розкриваються основні ідеї концепції сучасної держави. Ідея сервісної держави впливає з тенденції демонополізації державних функцій. У багатьох сферах, в яких раніше монополістом з вирішення проблем чи надання певних статусів громадянам була держава, нині вона не є найбільш ефективним менеджером, що веде до втрати нею можливості монополно визначати, як має здійснюватися та чи інша функція. Саме тому відбувається переосмислення функцій передовсім як послуг, які надаються державою за запитом чи за потребою. Можна

стверджувати, що сервісна держава – це функціональна модель сучасної держави, зорієнтована на максимальну деконцентрацію і децентралізацію функцій, реалізація яких здійснюється, зазвичай, на конкурентних засадах у ситуативному режимі. Конкуренція при цьому є основною ланкою в структурі функціональної моделі сучасної держави. Оскільки держава перестає бути єдиною структурою, яка має змогу реалізовувати державні функції, вона автоматично починає конкурувати з приватними структурами, які надають схожі послуги.

ВИСНОВКИ

У дисертації поставлено та вирішено актуальну наукову задачу, яка полягає у формуванні цілісної теоретичної концепції поєднання традицій та новацій у функціях сучасної держави з урахуванням ключових тенденцій її розвитку. Основними висновками дослідження є такі:

1. Функціонування держави є як один із аспектів предмета державознавства є більш широким поняттям порівняно з функціями держави, оскільки охоплює ширше коло активностей держави, навіть тих, які не мають статусу функцій. При цьому функціонування держави є сенс розглядати як концепт, тобто як самостійну евристичну одиницю знання в системі знань про державу, розвиток якої можливий і без звернення до дихотомії функцій і механізму держави. Саме тому функціональна характеристика держави методологічно може бути відокремлена від інституційної характеристики держави. Функціонування держави є парасольковим поняттям, яке охоплює усі можливі прояви активності держави у сучасному суспільстві.

2. Поняття функцій держави є центральним поняттям концепту функціонування держави, хоч і доволі невизначеним, оскільки й нині в державознавстві не існує чіткого критерію відокремлення функцій держави від тих проявів активності держави, які не є функціями. Це породжує крайнощі: або функціями держави проголошуються будь-які більш-менш відокремлені й автономні напрями діяльності держави, або, навпаки, мова йде лише про одну (генеральну) функцію. Обидва підходи не є раціональними: перший веде до повного розмивання поняття функцій держави, унаслідок чого ним позначають напрями діяльності держави, які є абсолютно нерівнозначними, крім того, функції держави ототожнюються з функціями державного апарату. Другий підхід суттєво обмежує евристичний потенціал поняття функцій держави, оскільки веде до штучного роздроблення генеральної функції на підфункції, що аж ніяк не додає стрункості та практичної релевантності теорії функцій сучасної держави. Саме тому функції держави є сенс розглядати у контексті комунікативної парадигми. Звідси функції сучасної держави – це особливі

канали комунікації між державою і суспільством, що виникають унаслідок раціоналізації їх нормативних та інституційних засад, що веде до їх становлення як дискурсів – стабільних і тривалих форм взаємодії між людьми, покликаних вирішувати завдання загальносуспільного значення.

3. Сучасна теорія функцій держави значною мірою орієнтована на вироблення різноманітних класифікацій. Найбільш поширеними варіантами класифікації функцій держави є: за часом дії (постійні й тимчасові), за суспільною значимістю (основні та додаткові), за напрямками діяльності (внутрішні та зовнішні) і за сферою впливу (на функції в економічній, соціальній, культурній, оборонній тощо сферах). Утім, жоден із цих варіантів класифікації функцій не є задовільним з точки зору представлення сучасних функціональних моделей державності. Більшість типових розмежувань функцій, наприклад, зовнішні/внутрішні чи основні/додаткові втрачають своє значення, а розширення переліку сфер державної діяльності не створює жодного додаткового знання про функції держави і лише розмиває межі цього поняття. Як альтернатива класифікації функцій держави пропонується їх номенклатура, тобто перелік, за яким до функцій держави зараховуються лише ті прояви її активності, які відповідають критерію найбільшої значущості й вагомості, з огляду на бажаний образ державності. Номенклатурним характером володіють такі функції держави: забезпечення національної безпеки; підтримання і забезпечення суспільного порядку; підтримання і забезпечення суспільного розвитку; підтримання і забезпечення національної конкурентоздатності; забезпечення уникнення та протидії кризам і дисфункціям у функціонуванні соціального організму; підтримка реальності державного суверенітету, відтворення його властивостей.

4. Проблематика меж функціонування сучасної держави розкривається шляхом зіставлення концепцій максимальної та мінімальної держави. Під максимальною державою розуміється така функціональна модель держави, в якій їй приписується найширший з можливих спектр функцій; в максимальній державі відбувається майже абсолютне делегування функцій суспільства державному апарату. Натомість під мінімальною державою розуміється така функціональна модель держави, в якій обсяг функцій зведено до мінімуму, а будь-яке надмірне втручання держави у соціальні комунікації розглядається як небажане і навіть шкідливе. Основна вада максимальної держави – це розпорошення її функціонального потенціалу. Чим більше функцій виконує держава, тим менш ефективною стає реалізація кожної з них. Ідея мінімальної держави має вираження в постулаті, що статусом функцій держави мають характеризуватися лише ті канали комунікації між державою і суспільством, без яких виживання держави в принципі не є можливим, а також ті канали, які не можуть бути ефективно перенесені в площину приватної ініціативи. Інакше кажучи,

функції є мінімально затребуваними каналами комунікації, відсутність яких веде або до руйнації такої комунікації взагалі, або до критичного зниження рівня ефективності держави. До таких мінімальних функцій сучасної держави слід зарахувати: оборонну функцію, правоохоронну функцію, економічну функцію та функцію підтримання зовнішніх зносин.

5. Зміст і характер мінімальних функцій визначається тим, що їх невиконання веде до колапсу державності. Оборонна функція має бути серед мінімальних функцій сучасної держави, бо це не лише впливає з логіки утворення держави в рамках більшості теорій, які так чи інакше слугують методологічними підвалинами осмислення ролі держави у сучасному суспільстві, а й з того, яких саме дій очікують громадяни від власної держави. Нормативне та інституційне забезпечення правоохоронної функції сучасної держави є доволі варіативним і залежним від низки факторів – від форми держави до чисельності населення – розвиненості соціальних комунікацій. Функція міжнародної інтеграції і співпраці впливає із самої сутності держави як члена загальносвітового товариства суверенних держав. Це контрастує з усе більш популярними твердженнями, що поглиблення міжнародної співпраці та інтеграції веде до краху державності. У сучасних умовах усе з точністю до навпаки: посилення міждержавних зв'язків є фундаментальним фактором збереження державності, а не її втрати. Економічна функція сучасної держави покликана не виправдовувати втручання держави в економічні відносини чи слугувати підставою для виправдання патерналістської політики, пов'язаної з існуванням надмірної кількості соціальних програм, а з компенсуванням недоліків ринкового господарювання й пом'якшення глобалізаційних впливів на національні економіки. У цьому сенсі саме економічна функція сучасної держави є найбільш чутливою до трансформацій порівняно з іншими мінімальними функціями.

6. Якщо мінімальні функції онтологічно зумовлені, тобто їх здійснення так чи інакше визначає саме буття держави, бо без них держава просто втрачає сенс свого існування, то додаткові функції є результатом розширення меж соціальних очікувань від держави. До додаткових належить багато функцій, серед яких особливо характерними для сучасної доби є соціальна, інформаційна, екологічна й міграційна. Сучасне розуміння соціальної функції держави має базуватися на трьох основних постулатах. По-перше, соціальна функція сучасної держави – це не форма сучасного патерналізму, а передовсім консолідований раціональний дискурс зі створення інклюзивного суспільства. По-друге, соціальна функція сучасної держави має бути збалансована із ключовими економічними міркуваннями. Нарешті, по-третє, головне призначення держави в межах реалізації соціальної функції – це сприяння соціальному діалогу між працівниками, бізнесом і суспільством. Формування інформаційної функції

держави як основної та самостійної зумовлено інтенсивним інформаційним розвитком суспільства, потребами у прийнятті та забезпеченні нормативно-правових актів в інформаційній сфері. Значимість екологічної функції для сучасних держав є безсумнівною. Усе більша глобалізація екологічної проблематики, виведення її на рівень загальносвітової доктрини сталого розвитку, яка має стати рушійним фактором трансформації світової макроекономіки у першій половині XXI століття, становлять фундаментальний виклик для традиційних уявлень про те, що держава має найперше здійснювати контроль у сфері використання природних ресурсів. Актуалізація сучасних проблем міграції створює передумови для інституціоналізації міграційної функції, що набуває нормативних та організаційних засад. Сучасні держави усе більше долучаються до регулювання міграційних потоків, у зв'язку з чим усе голоснішими стають заклики щодо необхідності вироблення консолідованого бачення міграційної функції на основі принципу солідарності.

7. Розвиток глобального управління суттєво трансформує функціональні параметри сучасної держави. По-перше, відбувається перенесення частини функцій держави на наднаціональний рівень, у зв'язку з чим особливої ваги набуває принцип субсидіарності, що визначає характер взаємодії національного, інтеграційного та міжнародного правопорядків. По-друге, трансформуються уявлення про державний суверенітет, а точніше, відбувається певний ренесанс ідей функціонального суверенітету, відповідно до яких суверенітет не є апіорною характеристикою держави, а наслідком і водночас передумовою її спроможності виконувати покладені функції. По-третє, з'являються нові методи та інструменти реалізації функцій держави. Держави усе глибше координують реалізацію своїх функцій з іншими державами, частково у формі прямої горизонтальної взаємодії, але здебільшого – через створення наднаціональних структур, яким передається частина суверенних повноважень, у зв'язку з чим актуалізуються проблеми розмежування тих функцій або їх частин, які лишаються у держави, і тих функцій, які повністю або частково передаються на наднаціональний рівень. У цьому сенсі особливої ваги набуває ідея субсидіарності у реалізації державних функцій. Сьогодні відбувається повернення до функціонального розуміння суверенітету. У рамках цього підходу суверенітет сприймається не стільки як апіорна презюмована нормативна конструкція, скільки як реальна спроможність держави, її здатність до виконання покладених на неї завдань. Відповідно, якщо держава не здатна до реалізації свого суверенітету, то її задачі автоматично переносяться на рівень міжнародної спільноти. Суверенітет, відтак, перетворюється з категорії абсолютної на категорію відносну.

8. Існує два основних види делегування функцій держави: публічне делегування – здійснюване державою в рамках свого власного апарату або

в межах розширеної інституційної структури публічної влади (включно з місцевим самоврядуванням); приватне делегування – виведення функцій держави за рамки державного апарату з повною або частковою передачею їх приватним структурам, навіть іноземним, або ж приватним фізичним особам. Публічне делегування пов'язане з феноменами делегованої правотворчості й делегованих повноважень, коли реалізація функцій держави переноситься з одного органу на інший. Приватне делегування можна охарактеризувати через поняття аутсорсингу. Найбільш яскравим прикладом аутсорсингу є поширення м'якого права, створюваного, зазвичай, за межами офіційної правової системи, якому згодом може надаватися сила офіційного законодавства. Прикладом приватного делегування державних функцій сьогодні є запровадження інституту приватних виконавців.

Світова тенденція функціональної деконцентрації та децентралізації державності буде зберігатися і лише посилюватися, і згодом залишиться не так багато функцій, які держава здійснюватиме в монопольному режимі. На це вказує низка факторів: поширення приватного делегування на ті сфери, які типово асоціюються саме з державою та її владою (пенітенціарна система чи охорона правопорядку); неспроможність держави швидко та ефективно реагувати на зміни в соціальній структурі, що потребує постійного залучення різних експертів на основі аутсорсингу; поширення практики саморегуляції, яка стала особливо потужною рушійною силою розвитку м'якого права.

9. У розумінні функціональної моделі сервісної держави принциповою є теза, що не послуги є формою функції держави, а навпаки – функції стають формою реалізації послуги. Можна виділити такі ключові характеристики сервісної держави: (1) сервісна держава тяжіє до мінімальної держави, однак не тотожна їй. У сервісній державі більша частина функцій реалізується «за запитом», тобто сервісна держава є пасивною; (2) сервісна держава функціонує на конкурентній основі; (3) сервісна держава повинна передовсім надавати ті послуги, які суспільство загалом або окремі соціальні групи не можуть отримати самотужки від інших інститутів; (4) сервісна держава є «скромною» державою у тому розумінні, що її функціонування має бути підпорядковане раціональній ринковій логіці; (5) з точки зору суб'єктного наповнення сервісна держава – це держава вузькоспеціалізованих фахівців, причому не обов'язково управлінців; (6) функціонування сервісної держави відбувається в ситуативному режимі, що дозволяє швидше адаптовувати алгоритм ухвалення рішень до конкретного випадку. Сервісна держава – це функціональна модель сучасної держави, зорієнтована на максимальну деконцентрацію і децентралізацію функцій, реалізація яких здійснюється, зазвичай, на конкурентних засадах у ситуативному режимі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових періодичних виданнях

1. Дзевелюк М. В. Концептуальні засади обґрунтування функцій сучасної держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Юриспруденція. 2015. Вип. 1. № 17. С. 32–34.
2. Дзевелюк М. В. Теоретико-правові засади інформаційної функції сучасної держави. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 15–18.
3. Дзевелюк М. В. Номенклатура функції сучасної держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 171–176.
4. Дзевелюк М. В. Сервісна держава як функціональна модель сучасної держави. *Актуальні проблеми держави і права*. 2017. Вип. 78. С. 60–67.

Статті в іноземних наукових журналах

5. Дзевелюк М. В. Державна політика та функції сучасної держави: до проблеми взаємозв'язку. *Jurnalul Juridic National: teorie și practică*. 2016. № 8. С. 21–25.

Інші публікації, що додатково висвітлюють зміст дисертації

6. Дзевелюк М. В. Інформаційна функція сучасної держави. *Молодий вчений*. 2015. № 12. С. 48–52.

Публікації апробаційного характеру:

7. Дзевелюк М. В. Вплив глобалізаційних процесів на функції сучасної держави. Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України : матер. Міжнар. наук. конф. (15–16 травня 2015 р., м. Одеса). Т. 1. О. : Нац. ун-тет «Одеськ. юрид. академія», 2015. С. 52–54.
8. Дзевелюк М. В. Проблеми функціонування державної політики та функцій держави. Перспективні напрямки розвитку сучасної юридичної науки : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (29–30 січня 2016 р., м. Кривий Ріг). Кривий Ріг : Криворіз. нац. ун-тет, 2016. С. 11–13.
9. Дзевелюк М. В. Еволюція функцій сучасної держави. Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матер. Міжнар. наук. конф. (20 травня 2016 р., м. Одеса). Т. 1. О. : Нац. ун-тет «Одеськ. юрид. Академія», 2016. С. 107–109.
10. Дзевелюк М. В. Сучасна держава та трансформація економічної функції. Теорія і практика сучасної юриспруденції : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (9–10 грудня 2016 р., м. Київ). К. : ЦПНД, 2016. С. 14–15.
11. Дзевелюк М. В. Концепція «сервісної держави»: інститути і функції. Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність,

майбутнє : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. до 20-річчя НУ «ОЮА» та 170-річчя Одеської школи права (19 травня 2017 р., м. Одеса). Т. 1. О. : Нац. ун-тет «Одеськ. юрид. академія», 2017. С. 129 – 131.

12. Дзевелюк М. В. Функціонування держави як концепт. Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 червня 2017 р., м. Харків). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. С. 9–11.

АНОТАЦІЯ

Дзевелюк М. В. Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2017.

Дисертація присвячена виявленню ключових тенденцій у розвитку функцій сучасної держави, що відображають динаміку традицій та новацій. Показано, що у сучасному державознавстві теорія функцій держави занадто фрагментована, що зумовлено, зокрема, націленістю досліджень на розкриття змісту окремих функцій. Функції держави розглядаються як особливі канали комунікації між державою і суспільством, що виникають унаслідок раціоналізації їх нормативних та інституційних засад, що веде до їх становлення як дискурсів – стабільних і тривалих форм взаємодії між людьми, покликаних вирішувати завдання загальносуспільного значення.

Розкривається традиційна проблема меж функціонування держави шляхом зіставлення мінімальної та максимальної держави та аналізу мінімальних і додаткових функцій. Зазначається, що сучасні держави не можуть повністю орієнтуватися ані на модель мінімальної, ані на модель максимальної держави. У пошуках балансу між державним втручанням у суспільні комунікації та збереженням автономії соціальних груп більшість сучасних держав тяжіють до моделі мінімальної держави. Мінімальними функціями держави є оборонна, правоохоронна, економічна та функція міжнародної взаємодії.

Висвітлюються основні тенденції, що становлять зміст новацій у розвитку функцій сучасної держави. Це, передовсім, перенесення акцентів з інституційного на функціональний суверенітет держави і формування нових методів здійснення функцій держави; делегування функцій держави; а також становлення функціональної моделі сервісної держави. Сервісна держава – це функціональна модель сучасної держави, зорієнтована на максимальну деконцентрацію і децентралізацію функцій,

реалізація яких здійснюється, зазвичай, на конкурентних засадах у ситуативному режимі.

Ключові слова: сучасна держава, функціонування держави, мінімальна держава, максимальна держава, сервісна держава, делегування державних функцій.

АННОТАЦІЯ

Дзевелюк М. В. Традиції і новачки в розвитку функцій сучасного державства. – Рукопись.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2017.

Дисертація посвящена виявленню ключових тенденцій в розвитку функцій сучасного державства, що відображають динаміку традицій і новачок. Показано, що в сучасному державствознавстві теорія функцій державства є надто фрагментованою, що обумовлено, серед іншого, нацеленістю досліджень на розкриття змісту окремих функцій без належного уваги до загальної картини функціонування державства. Така ситуація в багатьох відношеннях є наслідком індуктивно-орієнтованої методології державствознавства, яке дуже обмежене в виробленні теоретичного знання. В зв'язі з цим типовою для пострадянської юриспруденції є розуміння функцій державства як напрямків їх діяльності, що має дуже низький евристичний потенціал. Предложено розуміння функцій державства як окремих каналів комунікації між державством і суспільством, що виникають внаслідок раціоналізації їх нормативних і інституціональних основ, що веде до їх становлення як дискурсів – стабільних і довготривалих форм взаємодії між людьми, призначених вирішувати завдання загальної значущості.

Розглянуто аспекти взаємодоповнюваності класифікації і номенклатури як методів систематизації функцій державства. Одна з ключових проблем класифікації функцій державства полягає в тому, що вона не в змозі повністю охопити всі функціональні аспекти і характеристики державства, в зв'язі з чим багато функцій не можуть бути вписані в існуючі основи для класифікації. Номенклатурний же підхід передбачає розподіл функцій з точки зору їх мінімальної необхідності для нормального існування державства і суспільства. Недоліком номенклатурного підходу, зокрема, є його відносність і залежність від використовуваного підходу до державства.

Відкривається традиційна проблема меж функціонування державства через співвідношення мінімального і максимального

державства і аналіз мінімальних і додаткових функцій державства. Відзначається, що сучасні державства не можуть повністю орієнтуватися ні на модель мінімального, ні на модель максимального державства. Але з точки зору пошуку балансу між державним втручанням в суспільні комунікації і збереженням автономії соціальних груп більшість сучасних державств тягнуться до моделі мінімального державства. Це визначає і акцент на мінімальних функціях державства, до яких відносяться оборонна, правоохоронна, економічна і функції міжнародного взаємодіяння. Додаткові функції, в тому числі адміністративні, є факультативними, тобто, в першу чергу, їх набір не є універсальним ні для одного державства; во-друге, їх невиконання не веде до краху державності.

Відкриваються основні тенденції, що формують зміст новачок в розвитку функцій сучасного державства. До них відносяться, зокрема, становлення структур глобального управління, що веде до переносу акцентів з інституціонального на функціональний суверенітет державства і формуванню нових методів виконання функцій державства; делегування функцій державства; а також становлення функціональної моделі сервісного державства. Глобальне управління суттєвим чином переформатує модель функціонування сучасного державства, оскільки в межах принципу субсидіарності виникає вертикальна синхронізація різних управлінських структур, і державство є лише одним з елементів в цій системі. Як наслідок, сучасне державство втрачає функціональну монополію і все в більшій мірі делегує свої функції на шляху становлення сервісної моделі державності. Сервісне державство – це функціональна модель сучасного державства, орієнтована на максимальну децентралізацію і децентралізацію функцій, виконання яких здійснюється, як правило, на конкурентній основі в ситуативному режимі.

Ключевые слова: сучасне державство, функціонування державства, мінімальне державство, максимальне державство, сервісне державство, делегування державних функцій.

SUMMARY

Dzeveluk M. V. Traditions and Innovations in Modern State Functions' Development. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Law in specialty 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2017.

This thesis is devoted to discovering of the main tendencies in modern state functions' development, which reflect the dynamics of traditions and innovations. Author shows that in contemporary theory of state the doctrine of state functions is fragmented. It is so because most of the researches are focused on investigating the particular functions without taking into considerations a general picture. It is proposed to treat the state functions as the specific channels of communications between state and society, which arise as a result of rationalisation of their normative and institutional grounds. It leads to their development as discourses – stable and continuing forms of interaction between people, concentrated around the issues of common significance.

The traditional problematic of the limits of state's functioning is highlighted in the prism of correlation between minimal and additional functions. It is shown that modern states cannot fully adopt either the ideology of minimal state or the ideology of maximum state. Although, from the point of view of balance between state's interference into the social communications and maintenance of the autonomy of social groups and individuals, the majority of states tend to orient at a model of minimal state. It allows to make the emphasis on the minimal functions of a state, which are the defence, law enforcement, economical, and diplomatic.

In the last chapter, author discovers the tendencies towards innovations in the state functions' development. Among them the establishment of the global governance structures, which leads to the shifting of accents in understanding the functional sovereignty of state. Another tendency is delegating the state functions' to the private structures. Finally, it all connects to the idea of service state that is a functional model of modern state, which is oriented at the maximum deconcentrating and decentralising of its functions. In service state, the functions are usually realised on the competitive situative basis.

Key words: modern state, state's functioning, minimal state, maximal state, service state, delegation of state's functions.

Підписано до друку __. __.2017.
Формат 60x90/16. Ум.-друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач ПП «Фенікс»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел. 7777-591.